

E-edukacja seniorów jako element budowy społeczeństwa informacyjnego

W dobie tworzącego się społeczeństwa informacyjnego istotną rolę odgrywa edukacja permanentna przy użyciu technologii informacyjnej. Tekst ma na celu ukazanie determinantów warunkujących działania nauczania na odległość osób w wieku poprodukcyjnym. Autor porusza w artykule wybrane aspekty niezbędne do realizacji idei kształcenia przez całe życie dzięki zastosowaniu e-edukacji.

Ostatnie kilkanaście lat to okres transformacji gospodarki przemysłowej ku gospodarce opartej na wiedzy. Wraz z rozszerzeniem zakresu wykorzystywania instrumentów informatycznych oraz wzrostem liczby użytkowników technologii informacyjnej na świecie wykształcił się nowy typ społeczeństwa, określane terminem społeczeństwa informacyjnego¹. W społeczeństwie takim informacja stała się podstawowym, znaczącym towarem, a możliwość jej zdobycia stanowi istotny czynnik rozwoju kulturalnego i społecznego². Typowy członek społeczeństwa informacyjnego musi posiadać zdolność do użytkowania systemów komputerowych połączonych ze sobą za pomocą internetu w celu tzw. „6P” (pozyskiwania, przetwarzania, przesyłania, przechowywania, preparowania, prezentowania danych). Informatyzacja zmieniła funkcjonowanie nie tylko jednostek ludzkich, organizacji opartych na kapitale intelektualnym, przemysłu, ale także przekształciła podejście do procesu uczenia się i nauczania, tworząc nową jakość określaną jako e-edukacja.

Nowe technologie powinny przyczyniać się do postępu, rozpowszechniania wiedzy, swobodnego przepływu myśli i wiadomości oraz edukacji wszystkich grup społecznych w ciągu całego życia³. Europejskie próby nauczania na odległość pojawiły się już w 1840 r. w Wielkiej Brytanii, gdzie powstała pierwsza szkoła korespondencyjna, zaś w 1927 r. w Paryżu Radiofoniczny Instytut nadawał swoje audycje edukacyjne za pomocą fal radiowych⁴. Obecnie najbardziej popularnym kanałem prowadzenia zajęć na odległość (określanych również jako edukacja zdalna, *distance learning*, e-learning z polskim odpowiednikiem

¹ Ł. Tomczyk, *Polski senior a społeczeństwo informacyjne*, „Poradnik Bibliotekarza” 2008, nr 1, s.14.

² J. Gajda, *Media w edukacji*, Impuls, Kraków 2007, s.136.

³ F. Mayor, *Przyszłość świata*, Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001, s. 324.

⁴ J. Pavlu, *Distanční vzdělávání a Internet v České republice*, [w:] A. Fabiš (red.), *Wyzwania współczesnej edukacji dorosłych*, GWSP, Myslowice – Zakopane 2005, s.259.

e-edukacja) jest nauczanie prowadzone przy użyciu internetu. Cyfrowe medium, będące bezgranicznym środkiem masowego przekazu informacji, posiada cechy umożliwiające wykorzystanie go jako bardzo dobrego narzędzia wzbogacającego proces edukacji. Pośród najważniejszych wyznaczników warunkujących efektywność e-nauczania internet zawiera w sobie następujące pożądane cechy:

- interaktywność – dwustronny sposób komunikowania się;
- globalny zasięg – szansa dotarcia wszędzie tam, gdzie pojawia się możliwość przyłączenia do zasobów globalnej cyfrowej wioski;
- multimedialny charakter – dowolne połączenie ze sobą dźwięku, tekstu, obrazów statycznych i dynamicznych;
- posiadanie elementów medium masowego, jak i kanału przekazu informacji bezpośredniej – możliwość dystrybuowania informacji do wielu odbiorców lub konkretnego użytkownika;
- głębia przekazu – odpowiednio zaprojektowana hipertekstowość informacji ułatwia dostęp do wiedzy;
- szybkość reakcji – możliwość udzielania odpowiedzi w trybie synchronicznym;
- medialność typu *pull* – umożliwiają wybór informacji przez użytkownika oraz wybór kolejności zapoznawania się z nimi;
- elastyczność – możliwość bieżącej korekty zawartości stron WWW;
- ekonomiczność – niski koszt przekazu informacji w porównaniu z mediami tradycyjnymi (np. kursy prowadzone przy użyciu tradycyjnej korespondencji pocztowej);
- dostępność przez cały czas (teoretycznie).⁵

Wszystkie wyżej wymienione cechy internetu, jako nośnika odpowiedzialnego za prawidłową techniczną realizację założeń e-edukacji, są ze swej natury sprzyjające dla rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Niestety, analizując dane statystyczne przedstawiane przez różne instytucje (np. GUS, GEMIUS, Rada Monitoringu Społecznego) zajmujące się aktywnością użytkowników w internecie, pojawiają się pewne wątpliwości co do faktycznego wykorzystania potencjału najbardziej rozwiniętego, interaktywnego transmittera XXI wieku. Tabela 1. przedstawia wyniki badań prowadzonych przez D. Batorskiego w zakresie wykorzystania nowych technologii cyfrowych w różnych grupach wiekowych.

⁵ B. Gregor, *Internet – nowy wymiar działalności organizacji*, [w:] B. Gregor, M. Stawiszyński (red.), *e-Commerce*, Branta, Bydgoszcz – Łódź 2002, s.57–58.

Tabela 1. Wykorzystanie technologii cyfrowych w różnych grupach wiekowych

Grupa społeczno-demograficzna		Komputer	Internet	Telefon komórkowy	Nie korzysta z nowych technologii	Korzysta ze wszystkich trzech nowych technologii
Ogółem		51%	42%	70,5%	26%	39%
Płeć	mężczyzna	51%	43%	72%	25%	40%
	kobieta	51%	41%	69%	27%	38%
Wiek	16-24 lat	88%	77%	94%	2%	73%
	25-34 lat	72%	59%	93%	5%	58%
	35-44 lat	57%	46%	82%	14%	43%
	45-59 lat	40%	32%	64%	30%	27%
	60-64 lat	18%	14%	47%	49%	12%
	65 i więcej lat	5%	4%	22%	77%	3%

Źródło: D. Batorski: *Uwarunkowania i konsekwencje korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2007*, Wyd. Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007, s. 280

Przedstawione powyżej dane są zatrważające – ukazują bowiem, iż jedynie niewielki procent (4%) osób w wieku poprodukcyjnym jest w stanie skorzystać z kursów prowadzonych przez internet. Mamy zatem do czynienia nie tylko z brakiem odbiorców zajęć e-learningowych, lecz ze znacznie poważniejszym problemem wykluczenia cyfrowego (luka cyfrowa, podział cyfrowy, analfabetyzm cyfrowy), które objawia się wyalienowaniem sporej części populacji ludzkiej, pozbawiając ją możliwości użytkowania e-usług dostępnych dla reszty społeczeństwa informacyjnego.

Zjawiska, takie jak: powiększanie się grona ludzi w wieku emerytalno-rentowym, starzenie się społeczeństw, wdrażanie idei edukacji przez całe życie (*life long learning*), skutkują pojawieniem się w Polsce instytucji tworzących środowiska edukacyjne dla seniorów. Do najbardziej popularnych miejsc kształcenia zaliczamy w chwili obecnej uniwersytety trzeciego wieku (ponad 180 na terenie Polski), oferujące m.in. zajęcia z podstaw obsługi komputera⁶. To właśnie te organizacje wraz z partnerami z trzeciego sektora oraz innymi instytucjami, realizującymi programy z zakresu przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu wśród seniorów, są w stanie przygotować swych beneficjentów do aktywnego korzystania z e-learningu. Warto jednocześnie podkreślić, że rozwój idei edukacji przez całe życie umożliwia nie tylko odkrywanie i kształtowanie osobistych zainteresowań, lecz także

⁶ Ł. Tomczyk, *Polski senior a społeczeństwo informacyjne*, dz.cyt., s.14–15.

przeciwdziała wykluczeniu społecznemu, podnosi poziom egzystencji oraz zwiększa udział jednostek w życiu społecznym i publicznym⁷. Wincenty Okoń, uściślając zagadnienie edukacji ustawicznej, zaznacza, że wobec gwałtownego postępu naukowo-technicznego wiedza zdobyta w przeszłości jest obecnie niewystarczająca, aby móc całkowicie wykorzystywać nowe technologie, zatem niezbędne jest kontynuowanie nauki wraz ze zdobywaniem nowych doświadczeń. W omawianym kontekście edukacja całożyciowa polega na odnawianiu, poszerzeniu kompetencji ogólnych i specjalistycznych⁸, m.in. dzięki odpowiednio skonstruowanemu i wdrożonemu e-learningowi.

Każde podejmowane działanie edukacyjne wymaga spełnienia pewnych kryteriów początkowych, aby wyznaczone cele zostały zrealizowane. Analizując problem e-edukacji seniorów, stajemy przed wieloma dylematami, a jednym z nich jest zasób umiejętności niezbędnych do skorzystania z możliwości edukacyjnych jakie daje internet, wykorzystujących platformy e-learningowe. Do elementarnych kompetencji odbiorców e-edukacji należy zaliczyć: posługiwanie się przeglądarką internetową, prowadzenie elektronicznej korespondencji synchronicznej (komunikatory i czaty internetowe) i asynchronicznej (fora dyskusyjne, poczta elektroniczna), wyszukiwanie informacji o stronach internetowych. Ciekawy program nauczania przystosowujący użytkowników do obsługi komputera osobistego oraz biegłego korzystania z globalnej sieci oferuje projekt *ECDL E-Citizen (Europejskie Komputerowe Prawo Jazdy E-Obywatel)*, gdzie cykl zajęć został podzielony na trzy moduły:

- umiejętności podstawowe (poznanie podstawowych wiadomości o sprzęcie komputerowym i oprogramowaniu, proste czynności wykonywane na plikach i folderach, tworzenie nieskomplikowanych dokumentów tekstowych, obsługa przeglądarki internetowej oraz poczty elektronicznej);
- wyszukiwanie informacji (pozyskiwanie informacji z internetu, zachowywanie informacji w użytecznym dla siebie formacie, poznanie zagadnień związanych z bezpiecznym użytkowaniem komputera osobistego i internetu);
- e-uczestnictwo (dostęp do usług oferowanych przez internet)⁹.

⁷ Ł. Tomczyk, *Technologia informacyjna w procesie kształcenia ustawicznego osób w wieku poprodukcyjnym*, [w:] E. Ziemia (red.), *Technologie i systemy informatyczne w organizacjach gospodarki opartej na wiedzy*, WSB, Poznań 2008, s. 244.

⁸ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Żak, Warszawa 1999, s.196.

⁹ *Europejski Certyfikat Umiejętności Komputerowych e-Obywatel. Syllabus, v. 1.0*, Polskie Towarzystwo Informatyczne, Warszawa 2007, http://212.182.64.77/~ecdle/citizen/syllabus/syllabus_ecitizen_p.pdf, [10.10.2008].

Przedstawiony powyżej przykładowy program nauczania umożliwia potencjalnym klientom usług e-edukacyjnych swobodne korzystanie z dobrodziejstw przyswajania wiedzy za pomocą cyfrowych technik komunikacyjno-informacyjnych. Każdy program zajęć przygotowujący do pełnego uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym winien uwzględniać uniwersalne podstawy niezbędne do obsługi komputera osobistego oraz internetu.

W trakcie prowadzenia zajęć z zakresu technologii informacyjnej wśród seniorów studiujących w Cieszyńskim Uniwersytecie III Wieku w roku akademickim 2007/2008, w semestrze letnim, przeprowadzono badania na temat uczenia się z wykorzystaniem możliwości, jakie oferuje internet. Odpowiedzi udzieliła grupa 50 studentów w wieku od 55 do 78 lat, posiadających umiejętności niezbędne do uczestnictwa w zajęciach e-learningowych. Przy zbieraniu materiału badawczego skorzystano z metody sondażu diagnostycznego, wykorzystując technikę ankiety środowiskowej. Dzięki temu poznano opinie studentów UTW dotyczące: chęci uczestnictwa w kursach prowadzonych przy użyciu internetu, doświadczeń wynikających z aktywnego udziału w tego typu zajęciach, cech bardzo dobrego kursu e-learningowego, preferowanej tematyki kursów, zalet i wad kursów e-learningowych, skłonności studentów UTW do odpłatności za uczestnictwo w zajęciach, preferowanego trybu nauki oraz dostępności kursów e-learningowych prowadzonych przez internet dla seniorów. Poniżej zaprezentowano wyniki badań:

- 18 osób (36%) wyraziło chęć uczestnictwa w kursach prowadzonych przez internet, natomiast 32 ankietowanych (64%) nie wykazało zainteresowania tego typu formą nauczania;
- żaden z ankietowanych seniorów nigdy nie brał udziału w kursie e-learningowym;
- wśród cech, jakie powinien posiadać bardzo dobry kurs prowadzony przez internet, seniorzy wymieniali następujące elementy: prostota obsługi (jedno z najczęściej powtarzających się wskazań), przystępny język terminologiczny (jedno z najczęściej wymienianych wskazań), odpowiednia grafika, formuła „krok po kroku”, możliwość prezentowania różnorodnych wersji aplikacji (np. *Microsoft Office 2003*, *Microsoft Office 2007*, *OpenOffice*). Jednocześnie warto podkreślić, iż 26 osób (52%) nie udzieliło odpowiedzi lub wskazało, że nie posiada wiedzy na ten temat;
- preferowana przez seniorów tematyka zajęć prowadzonych przy użyciu formy kształcenia zdalnego dotyczyła: zabezpieczania komputerów osobistych przed złośliwym oprogramowaniem (*malware*), obsługi oprogramowania biurowego,

komunikacji przez internet, usług informatycznych, ogrodnictwa, obróbki zdjęć cyfrowych, nagrywania płyt, dokonywania bezpiecznych zakupów, historii sztuki, historii regionu, nauki języków obcych, różnorodnego zastosowania internetu, czy też giełdy papierów wartościowych. Należy podkreślić, że 22 respondentów (44%) nie udzieliło odpowiedzi lub wskazało, że nie posiada wiedzy na ten temat;

- wśród pozytywnych aspektów e-edukacji ankietowani wymieniali: możliwość zdobywania wiedzy bez opuszczania mieszkania (najczęściej pojawiające się wskazanie), szansa dla osób niesamodzielnych na zdobywanie wiedzy i kontakt ze światem, możliwość wyboru miejsca i czasu uczenia się, ogólnodostępność, ułatwienie nauki, uniknięcie problemu kłopotliwych dojazdów, wyrabianie kompetencji z zakresu technologii informacyjnej poprzez uczestnictwo w tego typu kursach umożliwiającym podjęcie pracy po ich ukończeniu. 20 osób (40%) nie udzieliło odpowiedzi lub stwierdziło, że nie posiada wiedzy na ten temat;
- do negatywnych stron kursów prowadzonych przez internet studenci UTW zaliczyli: brak możliwości bezpośredniego kontaktu z prowadzącym zajęcia (najczęstsze wskazanie), brak kontaktu z innymi ludźmi (izolacja społeczna), brak żywej wymiany słowa w kwestiach niezrozumiałych pomiędzy prowadzącym a studentami, brak zmuszania do systematyczności, brak mobilizacji, możliwość niedopasowania stopnia trudności do poziomu uczestników kursu, wprowadzenie opłat dla studentów, zróżnicowaną percepcję odbiorców kursu, brak natychmiastowej pomocy w przypadku niezrozumienia zagadnień, brak możliwości bezpośredniej współpracy w grupie. 22 osoby (44%) nie udzieliło odpowiedzi na pytanie lub stwierdziło, że nie posiada wystarczającej wiedzy na ten temat;
- zdecydowana większość ankietowanych studentów UTW 40 osób (80%) nie jest skłonna zapłacić za uczestnictwo w kursach prowadzonych przez internet, natomiast 10 osób (20%) uiściłaby opłatę, pod warunkiem że kwota byłaby dostosowana do możliwości finansowych polskich seniorów;
- mając możliwość wyboru trybu nauki, seniorzy wskazywali:
 - tradycyjne zajęcia (grupa i nauczyciel) – 44 osoby (88%),
 - zajęcia prowadzone tylko poprzez internet – 2 osoby (4%),
 - mieszany sposób (część materiału realizowana poprzez kurs prowadzony metodą tradycyjną, natomiast część zajęć prowadzona przez internet) – 4 osoby (8%);

- żadna z badanych osób nie spotkała się z prowadzonym przez internet kursem dla seniorów.

W opinii przebadanej grupy osób oraz po przeprowadzeniu analizy dostępności kursów e-learningowych dedykowanych dla seniorów (odpowiednio merytorycznie opracowanych i wizualno-technicznie dostosowanych) można stwierdzić, iż dla części społeczeństwa w wieku poprodukcyjnym, mimo dużej liczebności (ponad 6mln osób), nie ma w internecie satysfakcjonującego wyboru e-kursów. Przykładowy prosty cykl zajęć online, możliwy do realizacji przez ludzi starszych, został przedstawiony na stronie *Akademii e-seniora*, gdzie opracowano kilka lekcji na temat internetu.¹⁰ Jednocześnie warto podkreślić, że omawiany problem został wsparty w wybranych krajach Unii Europejskiej przez program *Socrates Minerva*, finansujący centra przygotowujące wdrażanie ludzi w wieku poprodukcyjnym w e-edukację, m.in. poprzez udostępnienie dedykowanej dla seniorów platformy e-learningowej¹¹.

W dobie starzenia się społeczeństw, rozwoju cyfrowych technik komunikacyjno-informacyjnych determinujących powstawanie e-gospodarki i społeczeństwa informacyjnego warto podjąć gruntowną refleksję nad sytuacją seniorów w nowym, skomputeryzowanym świecie. E-edukacja stała się jedną z naczelných e-usług, a ten niepodważalny fakt został doceniony przez wiele instytucji, czego skutkiem jest pojawienie się w internecie wielu darmowych i płatnych kursów online. Niestety, istnieje potężna grupa społeczna osób w wieku emerytalno-rentowym, dla których ten typ usług cyfrowych nie został wystarczająco rozwinięty. Dlatego wprowadzając idee edukacji przez całe życie również w obszarze e-edukacji, należy uwzględnić następujące wskazania:

- niwelowanie różnic wykluczenia cyfrowego poprzez umożliwienie seniorom uczestnictwa w e-usługach jako czynnik warunkujący rozwój społeczeństwa informacyjnego;
- wspieranie inicjatyw przygotowujących do efektywnego posługiwania się technologią informacyjną wśród osób w wieku poprodukcyjnym;
- rozszerzanie wiedzy na temat e-edukacji wśród społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem osób w wieku emerytalno-rentowym, prowadzących zajęcia edukacyjne z podstaw obsługi komputera osobistego (trenerów, szkoleniowców, wykładowców) oraz kadry naukowo-dydaktycznej przygotowującej przyszłych andragogów do pracy zawodowej;

¹⁰ *Akademia e-seniora*, http://www.upclive.pl/Akademia_e_Seniora/#lekcja_z_upc, [10.10.2008].

¹¹ *eLSe*, <http://www.el-se.org/en>, [10.10.2008].

- opracowywanie metodologii tworzenia kursów e-learningowych dla osób w wieku poprodukcyjnym wraz z metodyką ich prowadzenia;
- kontynuowanie badań obejmujących swym zakresem związek pomiędzy edukacją seniorów a e-learningiem;
- propagowanie idei edukacji przez całe życie przy wykorzystaniu e-learningu;
- tworzenie odpowiednich warunków finansowych przez fundacje, samorządy lokalne i centralne do organizacji zajmujących się opracowywaniem kursów e-learningowych;
- stworzenie centralnego rejestru stron internetowych ze spisem kursów e-learningowych przystosowanych do możliwości współczesnych seniorów.

Bibliografia

D. Batorski, *Uwarunkowania i konsekwencje korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2007*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.

J. Gajda, *Media w edukacji*, Impuls, Kraków 2007.

B. Gregor, *Internet – nowy wymiar działalności organizacji*, [w:] B. Gregor, M. Stawiszyński (red.), *e-Commerce*, Branta, Bydgoszcz – Łódź 2002.

F. Mayor, *Przyszłość świata*, Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001.

W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Żak, Warszawa 1999.

J. Pavlu, *Distanční vzdělávání a Internet v České republice*, [w:] A. Fabiš (red.), *Wyzwania współczesnej edukacji dorosłych*, GWSP, Mysłówice – Zakopane 2005.

Ł. Tomczyk, *Polski senior a społeczeństwo informacyjne*, „Poradnik Bibliotekarza” 2008, nr1.

Ł. Tomczyk, *Technologia informacyjna w procesie kształcenia ustawicznego osób w wieku poprodukcyjnym*, [w:] E. Ziemia (red.), *Technologie i systemy informatyczne w organizacjach gospodarki opartej na wiedzy*, WSB, Poznań 2008.

Netografia

Europejski Certyfikat Umiejętności Komputerowych e-Obywatel. Syllabus v. 1.0, Polskie Towarzystwo Informatyczne, Warszawa 2007,

http://212.182.64.77/~ecdl/ecitizen/syllabus/syllabus_ecitizen_p.pdf.

Abstract

In the age of developing information society the crucial role is played by permanent education based on of information technologies. The aim of the paper is to present the major determinants that condition the e-learning actions of people beyond the age of retirement.

Nota o autorze

Autor jest doktorantem na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od 4 lat zajmuje się problematyką kształcenia osób w wieku poprodukcyjnym w zakresie technologii informacyjnej oraz zagadnień społeczeństwa informacyjnego w aspektach humanistycznych i technicznych.